

משרד החינוך – وزارة التربية والتعليم, המזכירות הפדגוגית – السكرتارية التربوية
אגף המפמ"רים - הפיקוח על הוראת האזרחות – التفتيش على تعليم المدنيات
המטה לחינוך אזרחי (יישום דוח קרמניצר) - المقر لتطبيق تقرير كريمنتر

האגודה לזכויות האזרח בישראל

جمعية حقوق المواطن في اسرائيل

The Association for Civil Rights in Israel

מערך פעילות לקראת יום זכויות האדם הבינלאומי – 10/12

מחנכות ומחנכים יקרים,

כמידי שנה ב- 10/12, אנו מציינים את יום זכויות האדם הבינלאומי בו ניתנה [הכרזת האו"ם בדבר זכויות האדם](#). לציון יום זה, אנו מציעים פעילות חינוכית המבוססת על כרזה שהוכנה במיוחד לציון היום ומערך שיעור המלווה אותה.

השנה תוקדש הפעילות והכרזה לנושא חופש הביטוי. סוגיות הקשורות לחופש הביטוי וגבולותיו מעסיקות את הציבור ואמצעי התקשורת בישראל בתקופה האחרונה ובעקבותיהן עולות שאלות רבות כגון:

- האם הפגיעה בחופש הביטוי היא מוצדקת? ומי קובע האם יש הצדקה אם לאו?
- האם פגיעה בחופש ביטוי נעשית לעיתים למטרת קידום מטרות אישיות, קבוצתיות או פוליטיות?
- אלו זכויות נוספות עלולות להיפגע כתוצאה מפגיעה בחופש הביטוי?

בנוסף, זכות חשובה זו עוברת שינויים מפליגים: טכנולוגיות חדשות, ובראשן רשת האינטרנט, יצרו במות חדשות לחופש הביטוי ואיתן גם מורכבויות חדשות; החשיפה המתמדת לאמצעי התקשורת, והקלות היחסית בה ניתן היום להתבטא בכל אמצעי התקשורת, מטילות אחריות רבה על הפרט. עם זאת, למרות ההתפתחות הטכנולוגית, גם כיום לא כל האזרחים נהנים מחופש הביטוי. השמעה של דעות לא מקובלות מנעת לעיתים בטענה של פגיעה בביטחון או בערכי הציבור, ולעיתים אף עולה חשש מהשמעת דעות שמא לא יתקבלו בסובלנות - וכך אנשים מטילים הגבלות לא ענייניות על חופש הביטוי שלהם עצמם. חשוב לציין, שחופש הביטוי מתמש לא רק באופן מילולי אלא גם באומנות, בהופעה החיצונית, ובמגוון ביטויים תרבותיים נוספים.

אנו סבורים שנוער ותלמידים רואים בחופש הביטוי הרשאה להגיד כמעט כל דבר, אך לא בהכרח לשמוע את דברי האחר, ובמיוחד אם הם לא מקובלים על הדובר. מטרתנו במערך הפעילות שלפניכם היא ליצור אצל התלמידים תמונה מורכבת יותר של חופש הביטוי, שמעודדת אותם להכיר באחריות שחופש זה מטיל על האדם – האחריות לעמוד מאחורי הדברים שאותם אנו אומרים, והאחריות לשמור על חופש הביטוי של הזולת. נעסוק, אם כן, בזכות לחופש הביטוי הן ברמה האישית-קבוצתית והן ברמת הכלל והמדינה.

אנו מקווים שתמצאו את מערך הפעילות המוצע תואם את מטרותיכם החינוכיות, ושהוא יסייע לכם בהתמודדות עם הסוגיה הבוערת והמרתקת של חופש הביטוי. מערך פעילות רחב יותר ניתן למצוא באתר האגודה לזכויות האזרח – www.acri.org.il.
אנו עומדים לרשותכם בכל שאלה או התייעצות. הינכם מוזמנים לפנות למחלקת החינוך של האגודה לזכויות האזרח בישראל לקבלת חומרים, הזמנת הרצאות או התייעצות באופן כללי.

חולוד אידריס
האגודה לזכויות האזרח בישראל
kholod@acri.org.il
0543-149513

עודד צפורי
האגודה לזכויות האזרח בישראל
odedz@acri.org.il
0546-798010

האגודה לזכויות האזרח בישראל – מחלקת החינוך
04-85263334 ,03-5608185

המטה לחינוך אזרחי - המזכירות הפדגוגית משרד החינוך www.education.gov.il/mate

חופש הביטוי וגבולותיו

"כל אדם זכאי לחירות המחשבה והביטוי, לרבות החירות להחזיק בדעות ללא כל הפרעה, ולבקש ידיעות ודעות, ולקבלן ולמסרן בכל הדרכים וללא סייגי גבולות."

סעיף י"ט – מתוך "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם"

"ההבעה החופשית של המחשבות והדעות היא אחת הזכויות היקרות ביותר של האדם: כל אדם רשאי, איפוא, לדבר, לכתוב ולהדפיס באופן חופשי, אלא שהוא אחראי לכל שימוש לרעה בחופש זה, במקרים שנקבעו על-ידי החוק."

סעיף י"א – מתוך "הכרזת זכויות האדם והאזרח" (1789)

"אינני מסכים למילה מדברייך אך אהיה מוכן להיהרג על זכותך לומר אותם."

וולטיר

רקע למורה

בהכרזת זכויות האדם מופיע חופש הביטוי בצמוד לחופש הדעה והמחשבה, ולא בכדי¹. החירות לחשוב באופן חופשי הולכת יד ביד עם החירות לבטא את המחשבות הללו, שהרי מחשבה אותה לא ניתן לבטא איננה מתקיימת אלא בשכלו של החושב הבודד. היכולת לשכנע, להחליף דעות ומחשבות, לבקר את השלטון ולבטא את הייחודיות הטמונה בכל אדם ואדם מותנית בקיומו של חופש הביטוי. חופש הביטוי מהווה תנאי למימושן של חירויות רבות אחרות. כך למשל, חופש הבחירה - בדמוקרטיה מתבסס על חשיפת הציבור למגוון דעות שונות. חופש היצירה תלוי אף הוא באופן ישיר בחופש הביטוי. אפשר אף לומר שכל מאבק על זכויות אדם, בין אם מדובר במאבק על שוויון או על מימושה של חירות, מניח כצעד ראשון את קיומו של חופש הביטוי. שכנוע, הפגנות, עצומות, נאומים, מאמרים בעיתון, יצירות אמנות, מיזמים, שירי מחאה ועוד - כל אלו נכללים בחירות חשובה זו. הצידוקים הקלאסיים לחופש הביטוי מסתמכים על ההנחות הבאות:

1. האדם הינו יצור תבוני: בשונה מהתפיסות המנחות משטרים דיקטטוריים, לפיהן אין

האדם הפשוט מסוגל להבחין בין טוב ורע, הנחת המוצא הדמוקרטית היא שהאדם יכול לבחור

¹ הבדל חשוב הוא שבעוד חירות הדעה והמחשבה הינה זכות מוחלטת לחופש הביטוי יש גבולות.

בטוב לו מבין מספר אפשרויות, ולכן יש טעם בחשיפתו למגוון דעות. בעוד משטר דיקטטורי מבקש שהאדם ייבחר מתוך דיכוי ותחושת פחד, בדמוקרטיה האדם מתבקש לבטא את תבונתו, ולכן זקוק להיחשף להשקפות מגוונות. את הדעות השונות יכול אדם לשמוע או להשמיע בדרכים מגוונות – נאומים, שירה, אומנות פלסטית, פעולות מחאה ועוד.

2. חופש הביטוי הכרחי לגילוי האמת: רק דיון חופשי מאפשר לגלות את הדעה הנכונה, לערער על עובדות ועמדות, ולהימנע מדעות קדומות. במילים אחרות, יתכן ודווקא הדעה שהשמעתה נאסרה היא הדעה הנכונה.

3. האמת מתחזקת מהמאבק עם השקר: אפילו אם הדעה המושמעת איננה מבוססת, הדעה האמיתית תגבר עליה ואף תתחזק מהעימות עם השקר.

4. חופש הביטוי הכרחי להליך דמוקרטי תקין: חופש הביטוי מאפשר ביקורת על השלטון, כמו גם את היכולת לשנות את המציאות הפוליטית בדרכי שכנוע רציונאליות מבלי לגלוש לאלומות.

5. מימוש עצמי: חופש הביטוי, הבעת דעותיו שלו ושמיעת דעות ועובדות מפי זולתו - מאפשר לאדם ללמוד, להתפתח ולהתקדם. בלימת חופש הביטוי מונעת מהאדם לממש את הפוטנציאל האנושי שלו, גורמת לו תסכול ופוגעת בכבודו.²

הנימוקים בזכות חופש הביטוי אמנם חזקים, אך לאורך קיומה של מדינת ישראל ניתן לראות שוב ושוב כיצד מתנגש חופש הביטוי עם זכויות אדם, ערכים ואינטרסים שונים. הניסיון למצוא איזון בין שמירה על חופש הביטוי מחד והגנה על זכויות אחרות ואינטרסים שונים מאידך, מעסיק רבות את המערכת המשפטית ואת השיח הציבורי.

² הצידוקים לקוחים מתוך: "חופש ביטוי בעידן של תקשורת המונים" / נעמה ישובי 1994.

שאלות לדיון בכיתה עם הצגת הכרזה

הקדמה:

הנושא בו נדון בשעה הקרובה הוא "חופש הביטוי" שהוא אחת הזכויות החשובות והוותיקות ביותר. ננסה יחד לשאול: מדוע כה חשוב שבני האדם ידברו בחופשיות, ומה עלול לקרות אם חופש הביטוי שלהם ייפגע? נבדוק גם היכן כל אחד מאיתנו עומד באופן אישי מול חופש הביטוי שלי ושל הזולת.

הצגת הכרזה + שאלות לדיון:

- סבב תגובות: מה אתם רואים בתמונה?
- מה לדעתכם מייצגת הדמות שבכרזה? באיזה מצב הוא נמצא?
- מה לדעתכם מסמל המוצץ?
- "סתירת פיות" הוא ביטוי עממי המבטא ניסיון פגיעה בחופש הביטוי. לאיש שבתמונה נסתם הפה (איננו יודעים האם הוא עצמו עשה זאת או אחרים עשו לו את זה). אבקש מכל אחד מכם לרשום על דף לעצמו סיבה אפשרית.
- מהי התחושה של "סתירת פיות". האם קרה לכם מקרה שכזה? מדוע נאלצתם לא לדבר, ועל מה?
- פיו של איש חסום זה את הפה במוצץ. השתמשו בדמיונכם, ורשמו מה הוא רצה להגיד, מי מנע ממנו לדבר, ומדוע [לאחר חמש דקות נבקש מהתלמידים, או חלקם, להקריא את מה שכתבו].
- לדעתכם, האם יש מקרים שבהם זה מוצדק "לסתום פה" למישהו? מתי? מי קובע או מי רשאי לקבוע אם הפגיעה מוצדקת או לא?
- מי לדעתכם שם לאיש את המוצץ בפה? האיש עצמו? אחרים? מדוע?
- בכרזה רשום: חופש "הביטוי". מה הם, לדעתכם, ביטוייה של זכות זו? מה אומר הטקסט (מתוך ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם) לגבי מרכיביה של הזכות?
- מדוע לדעתכם יש בכרזה סימן שאלה וסימן קריאה ליד שם הזכות – "חופש הביטוי!?"
- הציעו כותרת אחרת לכרזה
- לדעתכם, האם יש קבוצות מסוימות בחברה הישראלית שזכות זו ממומשת אצלן יותר וכאלה שפחות?

לכתוב על הלוח את האמירה המפורסמת של וולטייר - "אינני מסכים למילה מדבריך אך אהיה מוכן להיהרג על זכותך לומר אותם", ולשאול:

- איך האמירה קשורה לחופש הביטוי? מהו האתגר במימוש חופש הביטוי על פי האמירה של וולטר?
מה דעתכם על האמירה הזאת?
- מי הוא "האחר" עבורכם?
- האם הייתם מוכנים לעשות משהו בכדי להגן על זכותו של האחר לחופש הביטוי? האם אי פעם חשבתם שדווקא האחר הוא שצודק ולא אני?
- האם אתם חשים כי בחברה הישראלית מתקיים "חופש הביטוי" – הביאו דוגמאות 1
- האם זכורים לכם אירועים מחייכם האישיים בבית הספר או בקהילה בהם חשתם כי חופש הביטוי נפגע? האם מוכרים לכם אירועים בהם עלה הנושא על סדר היום הציבורי בישראל? הביאו דוגמאות.

סיכום

- עד כמה חופש הביטוי חשוב לכל אחד מאיתנו? האם יש דעות שאתם לא מוכנים לשמוע? חשוב להבהיר את ההבדל בין "לא מסכימים" ל"לא מוכנים כלל שייאמרו".
- האם לכם יש דעות שאתם חוששים להגיד? מדוע? מה עשוי היה לאפשר לכם להתבטא בחופשיות?
- ולסיכום שאלה פתוחה. נחזור לאיש שבתמונה - לו היה הדבר תלוי בכם, האם הייתם משאירים לו בפה את המוצץ או מוציאים אותו? מדוע?